

Âhenhâ ve İhsâs (Tahran 1332/1953), *Hevâ-yi Tâze* (Tahran 1336/1957), *Bâğ-ı Âyine* (Tahran 1339/1960), *Âydâ der Âyine ve Lahzahâ ve Hemîşe* (Tahran 1343/1964), *Âydâ: Diraht ve Hancer ve Hâtîre* (Tahran 1344/1965), *Koçnûs der Bârân* (Tahran 1345/1966), *Mersiyehâ-yi Hâk* (Tahran 1348/1969), *Şükûften der Mih* (Tahran 1349/1970), *İbrâhîm der Âteş* (Tahran 1352/1973), *Deşne der Dis* (Tahran 1356/1977), *Terânehâ-yi Kûçek-i Ğurbet* (Tahran 1359/1980), *Medâyiğ-i Bîşile* (Stockholm 1371/1992), *Der Âstâne* (Tahran 1376/1997), *Hadiğ-i bî-Ķarârî-yi Mâhân* (Tahran 1379). **Mensur Eserleri:** *Zîr-i Hayme-i Gor Giriğte-i Şeb ve Zen-i Poşt-i Der-i Mağribî* (hikâye, Tahran 1335/1956), *Derhâ ve Dîvâr-ı Bûzürg-i Ķîn* (hikâye, piyes, senaryo denemeleri, Tahran 1352/1973), *Kitâb-ı Kûçe* (I-V, Tahran 1357-1376/1978-1997, 1378/1999; eserlerinin bir listesini ve muhtevaları için bk. Kırilangçı, I/3 [2001], s. 157-171). Şamlû hakkında birçok çalışma yapılmış, eserleri defalarca basılmış, şiir ve hikâyelerinden seçmeler yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Hüseyin Muhammedî, *Ferheng-i Telmîhât-i Şi'r-i Mu'âşır*, Tahran 1372 hş., s. 64; M. Bâkır Bürkâî, *Sûhanverân-ı Nâmî-yi Mu'âşır*, Tahran 1373 hş., I, 472, 473; İsmâil Hâkimî, *Edebiyyât-ı Mu'âşır-ı İrân*, Tahran 1373 hş., s. 125-126; Pervin Şekîbâ, *Şi'r-i Fârsî ez Âgâz tâ İmrûz*, Tahran 1373 hş., s. 402; Niyâz Ya'kûbşâhî, *Âşîkânêhâ*, Tahran 1373 hş., s. 78; Abdülâlî-yi Destgayb, *Nakd-i Âşâr-ı Ahmed-i Şamlû*, Tahran 1373 hş.; Takî-yi Pûrnâmdârîyân, *Sefer der Mih: Te'emmûlî der Şi'r-i Ahmed-i Şamlû*, Tahran 1374 hş.; Hasan Alî Muhammedî, *Ez Bahâr tâ Şehriyâr*, Tahran 1375 hş., s. 538; Cihânbağ Nevruzî, *Edebiyyât-ı Mu'âşır*, Tahran 1375 hş., s. 311, 312; Hicabi Kırilangçı, "Ahmed-i Şamlû, Hayat Hikâyesi ve Eserleri", *Nûsha*, I/3, Ankara 2001, s. 153-172.

NİMET YILDIRIM

ŞÂNİZÂDE MEHMED ATÂULLAH EFENDİ (ö. 1826)

Osmanlı tarihçisi
ve modern tıbbın öncüsü, şair.

İstanbul'da dünyaya geldi. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekteyse de genellikle 1184'te (1770-71) doğduğu kabul edilir. Ancak kaynaklar, Şânizâde'nin 18 Muharrem 1200'de (21 Kasım 1785) tedris ruhsunu alıp müderris olduğunu kaydettiğine ve on dört-on beş yaşları müderrislik için biraz erken sayılacağına göre doğum tarihinin bundan birkaç yıl daha geriye gittiği söylenebilir. Özellikle fıkıh alanındaki

Şânizâde
Mehmed
Atâullah
Efendi'nin
temsili
resmi

bilgisiyle tanınan babası Hacı Mehmed Sâdık Efendi çeşitli müderrisliklerde bulunmuş, Medine kadılığı sırasında vefat etmiş (1791), birçok risâlesi yanında mahkemelerde muteber bir eser olarak kabul gören *Bedâyiu's-sukûk'ü* (*Sakk-i Şânizâde, Şânizâde Sakki* [İstanbul 1284]) yazmıştır. Ailenin Şânizâde diye anılması dedesinin babası Ahmed Efendi'nin "Tarakçı" lakabıyla tanınmasındandır. Kelime daha sonra Farsça karşılığı olan "Şâni" biçimine dönmüştür.

Şânizâde, ilmiye mesleğine intisap ettikten sonra Halıcıoğlu Mühendishânesi ve Süleymaniye Tıp Medresesi'nde tahsilini sürdürdü. Daha önce öğrendiği Arapça ve Farsça yanında İtalyanca, Fransızca ve Rumca'yı da öğrendi. Özellikle Latince'yi çok iyi bildiği söylenir. 1821'de Mora'daki Rum isyanının ardından Dîvân-ı Hümâyün tercümanlığı için müslümanlardan bir kişi aranırken Meclis-i Vükelâ'da onun da adı geçti. Şânizâde Mehmed müderris olmaya hak kazandıktan sonra önce ibtidâ-i hâric derecesiyle Örekezzâde Medresesi'ne tayin edildi. 15 Muharrem 1205'te (24 Eylül 1790) ibtidâ-i dâhil rütbesiyle Sâniye-i Fâtma Sultan, 7 Muharrem 1208'de (15 Ağustos 1793) hareket-i dâhil derecesiyle Derziyye-i Hâne-i Ümmühânî, 11 Rebîülâhir 1211'de (14 Ekim 1796) mûsile-i Sahn derecesiyle Beyazıt'taki Sahhaf Karaca Ahmed medreselerinde müderris oldu. 15 Receb 1218'de (31 Ekim 1803) ibtidâ-i altmışlı derecesiyle Müftü Hüseyin Efendi Medresesi'ne tayin edildi. 15 Şevval 1220'de (6 Ocak 1806) hareket-i altmışlı derecesine yükseldi. 13 Zilkade 1223'te (31 Aralık 1808) mûsile-i Süleymaniyye derecesiyle Hoca Hayreddin ve Hâkâniyye-i Vefâ medreselerine geçti. 1 Cemâziyelâhir 1231'de (29 Nisan 1816) Çorlu Medresesi müderrisliği kendisinde olmak üzere Havâss-ı Refîa (Eyüp) kadısı oldu. 1 Cemâziyelâhir 1232'de (18 Nisan 1817) azledildi ve kendisine Mekke kadılığı pâyesi verildi. 3 Rebîülâhir 1232'de (20 Şubat 1817) hayat boyu mü-

fettiş-i sadr-ı âlî olarak görevlendirildi. Ancak 9 Muharrem 1237'de (6 Ekim 1821) görevine son verildi. Şânizâde'nin 13 Zilhicce 1241'de (19 Temmuz 1826) Mekke pâyesi ve Menemen arpalığı ile emekli oldu.

Vak'anüvis Mütercim Âsım Efendi'nin 9 Safer 1235'te (27 Kasım 1819) İstanbul'da vebadan ölmesi üzerine II. Mahmud, Şânizâde'yi 15 Safer 1235'te (3 Aralık 1819) bizzat seçip vak'anüvisliğe getirdi. Bu görevdeyken önce tarihin faydası ve değeri hakkında bir mukaddime yazıp padişaha takdim etti. Bunun beğenilmesiyle arzu ettiği gibi II. Mahmud'un cülûs tarihi olan 28 Temmuz 1808'den itibaren eserini kaleme almaya başladı ve Eylül 1821'e kadar getirdi. Yazmaya imkân bulamadığı 1821-1826 vekâyiine ait notları halefi Sa-haflar Şeyhizâde Mehmed Esad Efendi'ye devretti. Kendisini rakip gören Mustafa Behcet Efendi'nin ve başkalarının gayretiyle Eylül 1825'te vak'anüvislikten azledildi.

Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılması sırasında Bektaşiliğin de yok edilmesine girişildiğinden Şânizâde, Beşiktaş Cem'iyet-i İlmîyesi'ne mensubiyetinden dolayı 9 Zilkade 1241'de (15 Haziran 1826) Bektaşî olduğu ileri sürülerek arpalığı olan Tire'ye sürgün edildi. İki ay sonra da burada vefat etti. Kaynaklarda, böyle bir âlimin sürgünde bulunmasına gönlü razı olmayan II. Mahmud'un af fermanı yazdırdığı, bunu getiren kavasın Şânizâde'nin kaldığı konağa gelip telâş içinde yanlışlıkla, "Şânizâde'nin itlâfına ferman getirdim" demesi üzerine her an İstanbul'dan kötü bir haberin gelmesini beklemekle olan Şânizâde'nin olduğu yere yığıldığı ve kısa bir hastalığın ardından 1 Muharrem 1242'de (5 Ağustos 1826) öldüğü belirtilir. Kışla civarındaki mezarlığa defnedilen Şânizâde'nin kabri bu mezarlığın 1916 yılında kaldırılmasıyla kayboldu. Daha sonra mezarındaki taş kasaba civarında tesadüfen

Şânizâde
Mehmed
Atâullah
Efendi'nin
mezar taşı
(Tire Müzesi,
Envanter
nr. 1453)

bulunup Tire Müzesi'ne kaldırıldı. Bugün Tire'de onun adını taşıyan bir meydan ve cadde, bu cadde üzerinde 1973 yılında konmuş, modern çizgiler taşıyan bir anıt, hastahananın bahçesinde 1950'de yapılan anıtın üstüne yerleştirilmiş bir büstü vardır.

Şânizâde Mehmed Atâullah Efendi, Avrupa'da başlayan modern tıbbın Osmanlı Devleti'nde tanınmasında önemli bir dönüm noktasıdır. Avrupa'da neşredilen birçok tıbbî eseri tek başına tercüme etmiş ve diğer faaliyetleriyle de modern tıbbın yerleşmesini sağlamıştır. Medreseli bir âlim sıfatıyla kendisinden öncekiler gibi İslâm ve Batı arasında uzlaştırıcı bir rol oynaması beklenirken Şânizâde Batı bilimini, bu arada modern tıbbi doğrudan alan ve aktaran bir şahsiyet olmuştur. Onun dikkate değer bir yanı da eski tıp terimlerini yeniden değerlendirmesi, yeni tıba ait eksiklikler için yeni terimler üretmesidir. Gerçekten Şânizâde'nin kitapları Cem'iyet-i Tibbiyye-i Osmâniyye'nin 1873'te hazırladığı *Lugat-ı Tibbiyye*'ye temel teşkil etmiş, böylece aynı zamanda Türkçeleşme akımına katkıda bulunmuştur. Tesbit edilebilen tıbbî eserlerinin beşine *Hamse-i Şânizâde* veya *Kânûn-ı Şânizâde* adını vermiştir. Şânizâde dönemin âlimlerinin bulunduğu, serbest akademik dersler veren Beşiktaş Cem'iyet-i İlimiyesi'nin de üyeleri arasında yer alıyordu. Cemiyetin üyeleri Ortaköy'deki yalıda haftada bir iki defa buluşur, felsefe, şiir ve diğer ilimlere dair konuşmalar ve dersler yapardı. Bu kişiler, yeniceirliğin ortadan kaldırılması sırasında kendilerini çekemeyenler tarafından mezhepsiz ve Bektaşî oldukları iftirasıyla dağıtılmış, her biri bir yere sürgün edilmiştir. Şânizâde'nin astronomi ve astrolojiyle meşgul olduğu bilinmekteyse de bu konularda bir eser kaleme almamıştır. Ancak tarihinde yer yer her iki alanda görüşlerini ortaya koymuştur. Tıp, matematik ve astronomi yanında bazı sanat dallarıyla da (tambur çalmak, ressamlık, hattatlık gibi) ilgilendiği kaynaklarda belirtilmektedir. Şânizâde'nin ayrıca mükkemmel saat yaptığı ve usta bir avcı olduğu kaydedilmektedir.

Eserleri. 1. *Târîh-i Şânizâde* (*Şânizâde Târîhi*). Şânizâde'nin vak'anüvis sıfatıyla *Âsım Târîhi*'ne zeyil olarak yazdığı eser, II. Mahmud'un cülûsundan (4 Cemâziyelâhîr 1223 / 28 Temmuz 1808) başlayarak 1236 sonuna (Eylül 1821) kadar gelen olayları ihtiva etmektedir. İstanbul'da 1867-1874 yıllarında dört cilt halinde basılan eserin gerek ayrı şekilde mukaddimesi, ge-

rekse mukaddime ile beraber tarihin diğer bölümleri, bu arada müellif nüshaları çeşitli kütüphanelerde bulunmaktadır. Eser basma ve yazma nüshaları karşılaştırılarak *Şânî-zâde Târîhi* (1223-1237/1808-1821) adıyla neşredilmiştir (haz. Ziya Yılmaz, I-II, İstanbul 2008). Şânizâde, Âsım Efendi'den devreden evrakı ve kalemlerden kendisine gelen hatt-ı hümayun, فرمان, irade, telhis, arıza, ilmühaber gibi resmî evrakı tarihinde yeri geldikçe kullanmış, bunlara kendi gördüklerini ve duyduklarını da eklemiştir. Bunların dışında dönemiyle ilgili yazdıklarında herhangi bir esere işaret etmemiştir. Fakat zaman zaman bazı olaylara açıklık getirmek için önceki dönemlere ait eserlerden ismen belirterek veya belirtmeyerek nakillerde bulunmuştur. Ayrıca bazı olaylar için Avrupa'da yayımlanan gazete ve kitaplardan faydalanmıştır. Şânizâde'nin tıbbî eserlerinde kullandığı açık ve sade Türkçe'yi tarihinde ve diğer tercümelerinde görmek mümkün değildir. Devrine göre kısa cümleler kullanmasına rağmen secî' düşkünlüğünden ve bazı klişelerden, uzun izâfetlerden kendini kurtaramamıştır. Bununla beraber hadiselerin olduğu gibi yazılması şeklinde anladığı tarih telakkisine uygun fikir ve mâna dolu bir ifade kullanmış, Tanzimat devrine kadar telif edilen Osmanlı tarihlerinin modern anlayışa en yakın olanını ve ilmîsini meydana getirmiştir. *Şânizâde Târîhi* Cevdet Paşa tarihinin özellikle IX, X ve XI. ciltlerinin ana kaynağı olmuştur. 2. *Mir'âtü'l-ebdân fi teşrihi a'zâi'l-insân*. Modern anlamda hazırlanmış ilk anatomi (teşrih) kitabı olup *Mi'yârü'l-etubbâ*'dan sonra yazılmış olmasına rağmen *Hamse-i Şânizâde*'nin ilk kitabını teşkil eder. Şânizâde önce *Mi'yârü'l-etubbâ*'yı yazmış, fakat bunun basımının

Şânizâde Târîhi'nin ilk ve son sayfaları (Millet Ktp., Ali Emîri Efendi, Tarih, nr. 355)

gecikmesi üzerine kitabın daha iyi anlaşılması amacıyla *Mir'âtü'l-ebdân*'ı kaleme alarak sadrazam vasıtasıyla takdim etmiş, gerekli şekiller ilâvesiyle basılmasına izin verilmesi için فرمان talep etmiştir. II. Mahmud fermanında kitabı beğendiğini söyleyerek basımı ve tashihlerinin bizzat müellifi tarafından yapılmasını istemiştir. *Mir'âtü'l-ebdân*, "Ostolociya" (osteologie = kemik bilimi) ve "Sarkolociya" (sarcologie = kas bilimi) olmak üzere iki kısımdan ibaret olup metinden sonra elli altı adet anatomi resmi ve arkasından resimlerin açıklamaları gelmektedir. Hangi eserlerden tercüme edildiği bilinmeyen, sade bir Türkçe ile kaleme alınmış kitapta birtakım terimler Latince bırakılmıştır. Eser, *Usûlü't-tabîa* ve *Mi'yârü'l-etubbâ* ile beraber *Hamse-i Şânizâde*'nin ilk cildini teşkil eden üç kitabın birincisi olarak İstanbul'da 1235 (1820) yılında basılmış, üç yılda tamamlanan basımın tashihlerini bizzat Şânizâde yapmıştır. Devlet ileri gelenlerine sunulmak ve halka satılmak üzere eser iki şekilde hazırlanmıştır. *Mir'âtü'l-ebdân*, T. X. Bianchi tarafından incelenmiş, Bianchi, kitabın bir zihniyet değişikliğini ifade ettiğini ve geleneksel Osmanlı düşünce tarzının dışına çıktığını farketmiş, Türkçe'de basılan ilk anatomi ve tıp eseri olarak Avrupa'ya tanıtmıştır. 3. *Usûlü't-tabîa*. Hamsenin ikinci eseri olup Türkiye'de basılan ilk fizyoloji kitabıdır. *Usûlü't-tabîa*'nın ilk bölümünde vücutta bulunan kuvvetler ele alınmış, ikinci bölümde hastalıkların sebepleri ve belirtilerinden bahsedilmiştir. Yine hangi eserden tercüme edildiği bilinmeyen ve sade bir Türkçe ile yazılan kitabın sonuna tıp fakültelerinde iç hastalıkların başlangıcı şeklinde okutulan bir bölüm eklenmiştir. 4. *Mi'yârü'l-etubbâ*. Hamsenin üçüncü kitabı olup Avus-

turya tıp fakültelerinin başı olan Baron Anton von Störck'ün *Medizinisch Praktischer Unterricht für die Feld und Landwundärzte der Österreichischen Staaten* adlı eserinin (Wien 1776) Bartelemy Bathisti tarafından yapılan *Instrozione Medico-Practica ad uso dei Chirurgi Civil e Militari Opera* adlı İtalyanca tercümesinden (Venezia 1778) Türkçe'ye aktarılmıştır. Eserde hastalıklar Türkçe karşılıkları verilerek belirti ve tedavileriyle anlatılmış, ayrıca kullanılacak ilaçlar kitabın sonundaki ilaç listesinde yer alan numaralarıyla gösterilmiştir. 5. *Kânûnü'l-cerrâhîn*. Hamsenin dördüncü kitabıdır. Muhtemelen tercüme olan eserde hastalıklara dair kısaca bilgi verildikten sonra cerrahî hastalıklara ve yapılan uygulamalara geçilmekte, ardından cerrahların ilgi alanına giren hastalıklar ele alınmakta ve eser çıkıklar bahsiyle sona ermektedir. Mısır'da Bulak Matbaası'nda 1244'te (1828) iki resimli levha ve bunların açıklamalarıyla birlikte basılmıştır. 6. *Mizânü'l-edviye*. Hamsenin bu beşinci kitabı ilaçlardan, ilaçların kullanım şekillerinden ve dikkat edilmesi gereken hususlardan söz eder. Feridun Nafiz Uzluk'un kütüphanesinde bulunan müellif hattıyla tek yazma nüshasının alfabetik tarzda düzenlenmiş ilk kısmı "sîn" harfine kadar gelmektedir. Uzluk, *Türk Tıp Tarihi Arkivi*'ne yazdığı makalelerinde eseri tanıtmış ve bugünkü harflere aktarmaya başlamış, ancak eserin yayımı devam etmemiş, elif harfinin "uyuz otu" maddesinde kalmıştır. Şânizâde'nin, eserinde kalbi kuvvetlendirici ve idrar söktürücü "dijital"den (yüksük otu) ilk defa bahsetmesinden ve bu ilacın etkileri hakkında bugünkü bilgileri yakın bilgiler vermesinden dolayı Türk hekimleri arasında ayrı bir değeri vardır. 7. *Divan*. Şiirlerinde "Atâ" mahlasını kullanan Şânizâde divan edebiyatı tarzında yazdığı şiirlerinde pek başarılı görülmez. Vefatından sonra bir araya getirilen dört divanı İstanbul Üniversitesi (Nâdir Eserler, T, nr. 1352; T, nr. 9636) ve Viyana Millî (nr. 750) kütüphanelerinde, şimdilik bilinen son nüshası İstanbul'da Yapı ve Kredi Bankası Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi'ndedir (nr. Y 727). İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (Nâdir Eserler, T, nr. 9749) Şânizâde'nin kendi hattıyla şiirlerini de yazdığı bir defter vardır ve bu defterde divanda yer almayan bazı şiirleri de mevcuttur. 8. *Tenbihât-ı Hükümrân bâ-Ser'askerân (Veşâyânâme-i Seferiyye)*. Bir ordunun düşman üzerine sevk edilmesi ve ardından kışlasına döndürülmesi sırasında kumandan-

ların nasıl davranması gerektiğinin anlatıldığı eser, Prusya Kralı II. Friedrich'in kumandanlarına yaptığı tavsiyelerini ihtiva etmektedir. Şânizâde bunu 1221'de (1806) III. Selim'in isteği üzerine Fransızca'dan Türkçe'ye çevirmiş ve kitap 1238'de (1822) Mısır'da Bulak Matbaası'nda basılmıştır. 9. *Tanzîm-i Piyâdegân ve Süvâriyân*. Şânizâde'nin tarihinin mukaddimesinde ismen belirttiği eserin bugüne kadar herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır. 10. *Ta'rîfât-ı Sevâhil-i Deryâ (Müfredât-ı Külliyye fi Sevâhili'l-Bahriyye)*. Büyük bir coğrafya kitabı olduğu söylenen ve muhtemelen Fransızca'dan tercüme olan eserde İstanbul'dan Cebelitârik Boğazı'na kadar giden gemilerin hangi limanlara uğrayacağı, bunların arasında ne kadar mesafe olduğu ve eserde ayrıca limanların tanımlandığı belirtilmektedir. Bu tercümenin muhtemelen mukaddimesine ait nüshalarının Marburg (Hs. Or. Oct., nr. 1003) ve Kahire Üniversitesi (Türkî, nr. 5404) kütüphanelerinde olduğu bildirilmektedir. 11. *Usûl-i Hisâb (Tercüme-i Cedde-i Usûl-i Ta'limiyye)*. Fransız Mühendislik Okulu hocalarından Charles Bossut'nun 1782'de yayımlanan *Cours complet de mathématiques* adlı eserinin İtalyanca'sından tercüme etmiştir. Bugün bilinen tek nüshası Viyana Millî Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 1418). Şânizâde'nin bunlardan başka tarihinin mukaddimesinde *Cebir ve Mukabele* ile *Hendese* adlı eserlerinin adı geçmektedir. Şânizâde, özellikle tıba dair eserlerinin basılmasında kendisini kiskanlar tarafından birtakım engeller ve zorluklarla karşılaşmış, bunları tarihinde yer geldikçe dile getirmiştir. Süt çocuklarında görülen bulaşıcı bir cilt hastalığına dair *Ruhye Risâlesi*'nin bazılarınca Şânizâde tarafından kaleme alınmış olabileceği belirtilmişse de bugün artık eseri Mustafa Behcet'in özellikle Störck'ün kitabından yararlanarak yazdığı kabul edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Maârif, nr. 2368; BA, *HH*, nr. 16255, 22672, 22720, 24493, 31485, 32557, 32675, 44599, 44603; İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Deontoloji Anabilim Dalı ve Tıp Tarihi Bilim Dalı Arşivi, Şânizâde Dosyası; İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Kismet-i Askeriyye Mahkemesi, nr. V/1193, vr. 93^a-96^a; *Defter fi Menâsibi'l-İlmiyye*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3845, vr. 8^a, 25^a, 33^a; *Defter-i Sicill-i İlmiyye*, Arkeoloji Ktp., Y. 3/3, nr. 1311, vr. 47^b; *Defter-i Ulemâ*, İÜ Ktp., TY, nr. 855, vr. 106^b; nr. 8874, vr. 41^a; nr. 8879, vr. 15^b, 50^b; nr. 8881, vr. 32^a; nr. 8882, vr. 36^b; *Defter-i Ulemâ*, TSMA, Hazine, nr. 1649, vr. 35^a; *Memûrin-i İlmiyye Defteri*, Millet Ktp., Ali Emîri, İlmiyye, nr. 56, vr. 12^b; nr. 57, vr. 52^b, 105^a; nr. 64, vr. 20^b, 31^b; nr. 66, vr. 22^b;

nr. 71, vr. 55^a; nr. 72, vr. 1^a, 4^a, 22^a, 30^b, 77^a, 83^b, 97^b; Mehmed Cemâleddin, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri: Âyine-i Zurefâ* (haz. Mehmet Arslan), İstanbul 2003, s. 69-70; Hammer, *GOD*, IV, 453-457; Cevdet, *Tarih*, X, 95, 183, 213, 215; XI, 15, 29, 30, 76; XII, 184, 185, 212, 213; Fâik Reşad, *Eslâf*, İstanbul 1312, II, 106-109; *Osmanlı Müellifleri*, III, 221-222; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 111-123; a.mlf., *Son Hattatlar*, İstanbul 1970, s. 64-66; Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim* (Paris 1939) (haz. Aykut Kazancıgil – Sevim Tekeli), İstanbul 1991, s. 215-217; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul, ts., II, 523-531; A. Süheyl Ünver, *Tıp Tarihi*, İstanbul 1943, s. 176-177; a.mlf., *Tıp Tarhımız Yüzlüğü I*, İstanbul 1966, s. 28-39; Feridun Nafiz Uzluk, *Şânizâde Mehmed Ataullah*, Ankara 1951; Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1976, s. 70, 111-114; Mükerrrem Bedizel Zülfikar, *Tabip Şânizâde Mehmed Atâullah: Hayatı ve Eserleri* (Aykut Kazancıgil, XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Anatomi içinde), İstanbul 1991; Çetin Aykurt, *Şânizâde Mehmed Atâullah Efendi'nin Tarih Yazıcılığı* (doktora tezi, 1999), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Namık Kemal Kurt, *Şânizâde Mehmed Ataullah Efendi'nin Kânûnü'l-Cerrâhîn Adlı Kitabının İncelenmesi* (doktora tezi, 1999), İÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü; Bedi N. Şehsuvaroğlu, "Hekim Şânizâde Ataullah Efendi ve Modern Türk Tababeti", *Sağlık Dergisi*, XXVI/ 9, Ankara 1952, s. 528-537; Nuran Yıldırım, "Türkçe Basılı İlk Tıp Kitapları Hakkında", *TJBA*, III (1979), s. 443-445; Bekir Kütükoğlu, "Vekâinüvis", *İA*, XIII, 282.

ZİYA YILMAZER

ŞANLIURFA

Güneydoğu Anadolu bölgesinde şehir ve bu şehrin merkez olduğu il.

Urfa platosu adı verilen hafif dalgalı ve geniş bir platonun orta kesiminde kurulmuştur. Musul'u Halep'e bağlayan kadim yol üzerindedir. Damlacık dağının eteğindeki bir tepede şehre hâkim heybetli kalesi yükselir. Halk rivayetlerinde Hz. İbrâhim ve Nemrûd hikâyelerine konu olmuş, "kutsal şehir, peygamberler şehri" gibi tanımlamalarla anılmıştır. Hatta şehrin Nemrûd tarafından kurulduğuna inanılmıştır. Burası ayrıca Hıristiyanlık tarihi açısından önemli bir yere sahiptir.

Anadolu-Irak ve Suriye'yi birbirine bağlayan el-Cezîre'nin Diyarımdar bölümünde kalan şehrin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu bilinmemektedir. Bugünkü Şanlıurfa'yı içine alan bölge milâttan önce I. binden başlayarak Asurlular, Medler ve Persler dönemini yaşadıkdan sonra milâttan önce 332'de Makedonyalılar'ın eline geçmiş, İskender'in ölümünden Romalılar'ın hâkimiyet kurmasına kadar İskender İmparatorluğu'nun vârisleri olan Selevkoslar (Selefkiler), Abgar ve Osrhoëne